MEDIJA CENTAR
MEDIA CENTER

RADIO FREE EUROPE
RADIO LIBERTY

DIJALOG NA BURETU BARUTA ◆ srpsko-albanski dijalog 1994–2000

DIJALOG NA BURETU BARUTA

srpsko-albanski dijalog 1994–2000

Priredio Omer Karabeg

Medija centar i
Radio Slobodna Evropa

DIJALOG NA BURETU BARUTA

srpsko–albanski dijalog 1994–2000

Priredio
Omer Karabeg

Beograd, 2000

Dijalog na buretu baruta
(srpsko–albanski dijalog 1994–2000)

Priredio
Omer Karabeg

Za izdavača
Hari Štajner

Redaktor
Milica Lučić-Čavić

Lektor
Ljiljana Simić

Korektor
Stanica Milošević

Oblikovanje i slog
Ivan Hrašovec

Priprema za štampu
Grafički Centar Vreme

Štampa
Zuhra, Beograd

Izdavač
Medija centar, Beograd, Makedonska 5

Copyright © 2000 Medija centar, Beograd

Objavljivanje knjige pomogao je Radio Slobodna Evropa, Prag

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323(497.115)"1994/2000"(046)

Dijalog na buretu baruta : srpsko-albanski dijalog 1994–2000 / priredio Omer Karabeg. – Beograd : Medija centar, 2000 (Beograd : Zuhra). – 326 str. : fotogr. : 24 cm

Na vrhu nasl. str.: Radio Slobodna Evropa. – "U ovoj knjizi objavljujemo 26 dijaloga o Kosovu koji su u periodu od jeseni 1994. do jeseni 2000. godine vođeni u emisiji Most Radija Slobodna Evropa"—Uvodne napomene. – Tiraž 600.

ISBN 86–82827–17–4

1. Карабег, Омер
323.1(=861) : (=919.83) (046)
323(491.1)"1994/2000"(046)

а) Косовско питање – 1994–2000
б) Срби – Албанци
ц) Југославија (СР) – Политичке прилике – 1994–2000

ID=87839244

Sadržaj

UVODNE NAPOMENE 7

1 LJUDI I MARSOVCI
Mihailo Marković – Fehmi Agani 10

2 POLITIKA U FUNKCIJI PONIŽAVANJA
Sonja Biserko – Gazmend Pulja 18

3 PRIVREMENI SMEŠTAJ ILI KOLONIZACIJA
Fehmi Agani – Dragoljub Mićunović 24

4 BOSANSKI SRBI I KOSOVSKI ALBANCI
Vuk Drašković – Azem Vlasi, I 30

5 POMAŽU LI ALBANCI MILOŠEVIĆU
Vuk Drašković – Azem Vlasi, II 42

6 NOVA AUTONOMIJA ILI NOVA DRŽAVA
Mark Krasnići – Ratomir Tanić 58

7 ZAŠTO NAS NISTE PODRŽALI
Driton Ljajći – Čedomir Jovanović 72

8 BEOGRADSKI SALONI I KOSOVSKA STVARNOST
Milan St. Protić – Behljulj Bećaj 84

9 KOSOVO REPUBLIKA ILI OTCEPLJENJE
Škeljzen Malići – Zoran Lutovac 98

10 ŠTA JE OVK
Rifat Bljaku – Bora Kuzmanović 110

11 PODELA GORA OD RATA
Aleksa Đilas – Ramuš Mavrići 122

12 DVA ISTORIČARA – DVE ISTINE
Dušan Bataković – Hakif Bajrami 136

13 RAZGRANIČENJE ILI REFERENDUM
Slobodan Samardžić – Sokolj Bljakaj 150

14 NEZAVISNOST KOSOVA I DOMINO EFEKAT
Bljerim Reka – Stevan Lilić 164

15 ALBANCI BEZ ALTERNATIVE, SRBI BEZ PERSPEKTIVE
Behljulj Bećaj – Aleksa Đilas 174

16 KOGA NATO BOMBARDUJE
Dragoljub Mićunović – Astrit Salihu 188

17 BIBLIJSKE SCENE EGZODUSA
Radoslav Petković – Miđen Keljmendi 200

18 PRIČA O PROPUŠTENIM ŠANSAMA
Agon Demjaha – Slobodan Samardžić 212

19 STARO I NOVO ZLO
Adem Demaći – Momčilo Trajković 228

20 ZLOČINCI IMAJU IME I PREZIME
Svetislav Basara – Miljazim Krasnići 244

21 MODEL LEOPARDOVE KOŽE
Fatmir Fehmiju – Dušan Bataković 256

22 OBIČNI LJUDI NE TRAŽE OSVETU
Nataša Kandić – Pajazit Nuši 272

23 PROTEKTORAT KAO SUDBINA
Zekerijah Cana – Milan St. Protić 282

24 SPORNI RAMBUJE
Radoslav Stojanović – Asim Bajrami 294

25 BOMBONE I MECI
Radmila Trajković – Naim Maljoku 306

26 NIKO NEMA MANDAT DA PREGOVARA
Ilber Hisa – Sava Janjić 316

Uvodne napomene

U ovoj knjizi objavljujemo 26 dijaloga o Kosovu koji su u periodu od jeseni 1994. do jeseni 2000. godine vođeni u emisiji Most Radija Slobodna Evropa. Ova emisija pokrenuta je početkom 1994. godine s namerom da se uspostavi dijalog između značajnih ličnosti političkog, kulturnog i javnog života sa područja bivše Jugoslavije, u vreme kada su rat, propaganda mržnje i satanizacija svega što nije "naša nacija", "naša vera", "naše pleme" presekli svaku komunikaciju. Razumljivo je što je i Kosovo, pored Bosne i Hercegovine i hrvatsko–srpskih odnosa, bilo u fokusu pažnje. U polemikama koje su vođene o Kosovu učinjen je pokušaj da se sučele "albanska" i "srpska" istina i na taj način premosti ogroman jaz između srpskih i albanskih političara i intelektualaca.

Ova emisija je septembra 1994. godine prva uspostavila javni dijalog između Socijalističke partije Srbije i Demokratskog saveza Kosova (između Mihaila Markovića, tadašnjeg člana Glavnog odbora Socijalističke partije Srbije, i Fehmija Aganija, potpredsednika Demokratskog saveza Kosova). Bio je to, koliko je poznato, do sada jedini javni dijalog između vladajuće partije u Srbiji i jedne partije koja predstavlja kosovske Albance. Potom su usledili dijalozi između opozicionih prvaka u Srbiji i albanskih političara sa Kosova, između studentskih lidera, istoričara, politikologa. Sučeljavali smo mišljenja dve potpuno suprotstavljene strane koje gotovo ni u čemu nisu mogle da nađu dodirnu tačku. Pokušali smo da javnim dijalogom premostimo ogroman jaz koji postoji između srpskih i albanskih političara i intelektualaca. Gledišta nisu približena, svako je ostao na svojim pozicijama, ali se o vrućim temama ipak razgovaralo. Zanimljivo je da ni u jednom dijalogu o Kosovu, od svih koje sam do sada pravio, nije postignut ni minimum saglasnosti. Nema saglasnosti ni u tumačenju osnovnih istorijskih činjenica. Albanski i srpski istoričari nisu se mogli složiti gotovo ni u jednom podatku, jer je svako imao svoju interpretaciju istorije. Međutim, neke koristi od tih dijaloga je ipak bilo, bar je svako imao prilike da sasluša i drugačije mišljenje od svog. Iako je većina razgovora imala karakter oštrih polemika, oni su se odlikovali kulturom dijaloga, tolerancijom i spremnošću da se sasluša tuđe mišljenje. U trenutku nastanka Mosta moto nam je bio – bolje je hiljadu dana razgovarati, nego jedan dan ratovati. Pokazalo

se, eto, da se može razgovarati ratu uprkos, ali na ovim našim prostorima dijalog, nažalost, ne sprečava rat.

Tekstovi koji se objavljuju u ovoj knjizi nisu doslovni prepisi razgovora vođenih u radijskoj emisiji. Govorni jezik pretvoren je u pisani, izbačena su ponavljanja, izvršena neznatna skraćivanja, jednom rečju stenogrami su prilagođeni pisanoj reči. Pri tome se uvek vodilo računa o tome da stavovi i ideje sagovornika budu u potpunosti sačuvani.

Svaki dijalog ima kratak uvod koji je napisala redaktor knjige Milica Lučić-Čavić. U njemu su skicirani događaji i okolnosti koji su obeležili trenutak u kome je dijalog vođen.

Gotovo svi dijalozi iz ove knjige, u kraćim ili dužim izvodima, objavljeni su u beogradskim dnevnim listovima *Naša Borba* i *Danas*, prištinskom dnevniku na albanskom jeziku *Koha ditore*, podgoričkom nedeljniku *Monitor* i dnevniku *Vijesti*, sarajevskom nedeljniku *Svijet* i dnevniku *Oslobođenje*, skopskom nedeljniku *Puls* i dnevniku *Nova Makedonija*, banjalučkom političkom magazinu *Novi Prelom* i dnevom listu *Nezavisne novine* i zagrebačkom magazinu za kulturu *Zarez*.

—Omer Karabeg

DIJALOG NA BURETU BARUTA

Sokolj Bljakaj: Gospodine, deo Jugoslavije bila je i Bosna. Deo Jugoslavije bile su i Hrvatska, i Slovenija, i Makedonija. Svi smo bili delovi jednog organizma. Znači, ništa nije večno.
Slobodan Samardžić: Tu stvari nisu bile ustavno definisane.
Omer Karabeg: Ako se slažete da završimo razgovor. Vaš zaključak, gospodine Samardžiću?
Slobodan Samardžić: Budući da je konflikt veoma dubok, da se ne može rešiti na legalan, ustavan način, to jest onako kako to Ustav Srbije predviđa, budući da je problem internacionalizovan i da Srbi i Albanci ne mogu naći zajednički jezik na Kosovu, meni se čini da treba poći od prirode tog konflikta. Albanci imaju pretenzije da teritoriju Kosova odvoje od Srbije, a Srbija opet hoće da sačuva tu teritoriju. Zato mi se čini da je najpravičnije rešenje u podeli teritorije. I jedna i druga strana bi podnele žrtve, ali bi imale i koristi.
Omer Karabeg: Vaš zaključak, gospodine Bljakaj?
Sokolj Bljakaj: Po meni, najbolje rešenje je nezavisno Kosovo koje bi bilo u veoma dobrim odnosima sa Republikom Srbijom, uz sve moguće garancije za srpski živalj i ostalo stanovništvo koje ovde živi, kao i da se zaustavi ovo krvoproliće. To je najkraći put da se dođe do mira i da se ljudi okrenu životu.

DIJALOG NA BURETU BARUTA

14
NEZAVISNOST KOSOVA I DOMINO EFEKAT

Londonski *Fajnenšel tajms* objavio je 13. marta 1999. godine da je vojno i političko rukovodstvo OVK-a usvojilo odluku da potpiše mirovni plan koji je ponuđen na pregovorima u Rambujeu. List precizira da je na tajnom sastanku 25 lidera OVK-a, održanom na području Drenice, odlučeno da se lider delegacije Hašim Tači ovlasti da potpiše sporazum. Informacija *Fajnenšel tajmsa* pokazala se tačnom, jer je 18. marta delegacija kosovskih Albanaca potpisala sporazum koji su ponudili međunarodni posrednici. Državna delegacija Srbije odbila je da potpiše vojni deo sporazuma. Dan posle toga predsednik SAD Bil Klinton izjavljuje da je "prag prekoračen" i da problem Kosova "ugrožava američke nacionalne interese". Diplomate zapadnih zemalja napuštaju Beograd, a međunarodni verifikatori Kosovo.

Skupština Srbije izjasnila se 23. marta protiv dolaska stranih trupa na teritoriju Kosova. Istog dana generalni sekretar NATO-a Havijer Solana izdao je snagama zapadne alijanse naređenje za napad na SRJ. Sutradan, 24. marta, u 20 časova, snage NATO-a počele su vazdušne udare na Saveznu Republiku Jugoslaviju. Gađano je područje osam gradova, prve eksplozije čule su se na području Prištine. Generalštab VJ saopštio je da je napadnuto više od 20 vojnih objekata. Vlada SRJ proglasila je ratno stanje.

Bljerim Reka | **Stevan Lilić**

21. mart 1999

TEMA: **Da li Albanci na Kosovu imaju pravo na samoopredeljenje**

SAGOVORNICI: Bljerim Reka, *stručnjak za međunarodno pravo, i* Stevan Lilić, *profesor upravnog i ustavnog prava na Pravnom fakultetu u Beogradu*

Omer Karabeg: Gospodine Reka, smatrate li da Albanci na Kosovu, prema principima međunarodne zajednice, imaju pravo na samoopredeljenje?
Bljerim Reka: U stručnoj literaturi u ovih poslednjih desetak godina napravljen je značajan pomak ka preciznijem određenju prava na samoopredeljenje jednog naroda. Pošto su međunarodnopravni dokumenti dosta uopšteni, od povelje Ujedinjenh nacija pa nadalje, grupa američkih stručnjaka izradila je jedan, reklo bi se, katalog kriterijuma po kojima se može jednom narodu priznati pravo na samoopredeljenje. Uglavnom je reč o tri ključna kriterijuma. Prvi kriterijum je – kako se jedan narod našao pod državnom jurisdikcijom neke zemlje, da li je on svojom voljom ušao u tu državu, ili je postao njen deo nasilnim putem, to jest vojnom okupacijom. Drugi kriterijum je – kako se dotična država odnosi prema tom narodu, da li je taj odnos human ili represivan. I, treći kriterijum, jeste – da li se taj narod slobodnom voljom izjasnio da ostane u toj državi, ili da se izdvoji i stvori svoju nezavisnu državu. Primenimo sada ova tri kriterijuma na albanski narod na Kosovu. Što se tiče prvog kriterijuma, jasno je da

albanski narod na Kosovu nikada nije svojom voljom ušao u Srbiju, nego je 1912. godine, posle Balkanskih ratova, Kosovo nasilnim putem pripojeno Srbiji. Na drugo pitanje – kakav je tokom ovih 87 godina bio odnos Srbije prema albanskom narodu na Kosovu – odgovor je sasvim jasan. Da ne ulazimo dublje u istoriju, uzmimo samo ovih poslednjih desetak godina, svi izveštaji organizacija *Amnesty international*, *Freedom hous*, *Helsinki watch* i drugih međunarodnih, nevladinih i vladinih organizacija, govore da je odnos srpske države prema Albancima bio nehuman i represivan sve do genocida. I, konačno, kada je u pitanju treći kriterijum, albanski narod na Kosovu referendumom se 1991. godine izjasnio za svoju nezavisnu državu. Prema tome, albanski narod na Kosovu zadovoljava sva tri kriterijuma za samoopredeljenje.

Stevan Lilić: Pitanje samoopredeljenja nije više onako aktuelno kao što je bilo na početku ovog veka. Samoopredeljenje je, zapravo, bilo vezano za dekolonizaciju. Ideju o pravu naroda na samoopredeljenje lansirao je početkom ovog veka američki predsednik Vudro Vilson. U izvesnom smislu to se pre svega odnosilo na države koje su bile pod turskim carstvom, u stvari na sve države koje su bile pod kolonijalnim imperijama. Pravo na samoopredeljenje postalo je ponovo aktuelno u procesu dekolonizacije, šezdesetih godina ovoga veka. Međutim, već tada to pravo nije shvatano u smislu stvaranja nacionalnih država 19. veka, dakle, jedan narod – jedna država, jer je to u suštini prevaziđen, reklo bi se, čak, i anticivilizacijski koncept. Današnja država u razvijenim demokratijama zapadne Evrope nije nacionalna država u smislu romantičarskog nacionalizma 19. veka; danas je to takozvana građanska država, u kojoj vrhovnu vrednost imaju individualna ljudska prava. Dakle, pravo individue je iznad državne volje i apstraktnih pojmova kao što su narod i nacija. To je jedan aspekt prava na samoopredeljenje. Drugi aspekt vezan je za raspad socijalističkog lagera. Nakon pada Berlinskog zida postavio se problem kako rešiti pitanje raspada Sovjetskog Saveza i drugih sličnih država istočnog bloka. U slučaju raspada Jugoslavije, to pitanje se postavilo i pred Badinterovu komisiju i ona je zauzela stav da treba postupiti na isti način kao prilikom raspada kolonijalnih imperija. Dakle, granice ostaju onakve kakve su zatečene, i one se mogu menjati samo sporazumno. Taj princip se zove *uti possidetis* i njega je utvrdio Međunarodni sud pravde kada je raspravljao o sporu između dve afričke države – Burkine Faso i Malija. Taj princip podrazume-

va da se priznaju one granice koje su postojale između određenih teritorijalnih celina na dan sticanja nezavisnosti. Prema tome, ostaju one granice koje su zatečene, a da li će one biti korigovane, zavisi od sporazuma između dve države. Nema promena granica nasilnim putem.

Omer Karabeg: Gospodine Liliću, molim vas da mi direktno odgovorite na pitanje – da li, po vašem mišljenju, Albanci na Kosovu imaju pravo na samoopredeljenje?

Stevan Lilić: Da vam kažem, svako ima pravo na samoopredeljenje, a da li će ga realizovati, zavisi od toga da li će o tome biti postignut dogovor, odnosno kompromis. Razume se, ako nema kompromisa, onda se to može realizovati nasilnim putem. A, nasilni put, po pravilu, ne vodi rešenju nego još više otežava situaciju. A moglo bi se ovako rezonovati: albanski narod već ima svoju državu, to je Albanija, i u tom smislu kosovski Albanci nemaju pravo na samoopredeljenje. Samoopredeljenje automatski ne podrazumeva stvaranje države. Ja samoopredeljenje shvatam kao ostvarivanje osnovnih ljudskih i manjinskih prava koja su garantovana međunarodnim standardima.

Bljerim Reka: Izneo bih dve primedbe. Prva se odnosi na stav gospodina Lilića o nepromenjivosti granica. Paradoksalno je insistirati na nepromenjivosti granica, a tokom ovog veka evropske granice su toliko puta bile promenjene. Zato mi je taj termin pomalo smešan. Raspadom bivše Jugoslavije i raspadom Čehoslovačke promenile su se versajske granice, raspadom bivšeg Sovjetskog Saveza promenile su se granice utvrđene dogovorom na Jalti, ujedinjenjem Nemačke promenile su se granice ustanovljenje završnim aktom Helsinške konferencije. Ne znam zašto je nepromenjiv jedino režim balkanskih granica koji je uspostavljen Londonskom konferencijom 1913. godine i kojim se ne priznaje nezavisnost Kosova. To je politika dvostrukih aršina, dvostrukih standarda. Druga moja primedba odnosi se na pitanje da li je cilj samoopredeljenja – država. U odgovoru na to pitanje naveo bih neka mišljenja poznatih stručnjaka međunarodnog prava. Recimo, Ernest Esterli, profesor međunarodnog prava na univerzitetu u Luizijani u Americi, kaže da vojna okupacija ne predstavlja legalnu upravu nad jednom teritorijom, Herst Hanum; poznati američki stručnjak za međunarodno pravo, ističe da vojne snage mogu da uspostave kontrolu nad jednim teritorijom, ali ne mogu da stvore međunarodni legitimitet za to stanje. Italijanski profesor Antonio Kazeze, koga

smatraju vodećim ekspertom za pitanje samoopredeljenja, navodi dva slučaja u kojima je opravdana secesija i stvaranje novih država, prvi je kada izbije oružani konflikt u jednoj državi, a drugi kada represija centralne vlasti premaši dozvoljenu meru. Pomenuo bih i mišljenje Milenka Markovića o samoopredeljenju koje je on izneo u poslednjoj publikaciji Helsinškog odbora Srbije. Marković kaže da je u slučajevima kada se iscrpe sve mogućnosti da se pronađe rešenje bolji razlaz nego prisilno zadržavanje u granicama jedne države. I završio bih jednom mišlju danskog eksperta za međunarodno pravo Nilsena koji samoopredeljenje u neku ruku poistovećuje sa raskidom braka gde se i ne traži razlog raskida braka, dovoljno je konstatovati da je bračni život nemoguć. U slučaju Kosova, jasno je da je nemoguć dalji život pod sadašnjom jurisdikcijom, pa zbog toga Albanci idu sa zahtevom da dobiju nezavisnu državu. I, na kraju, što se tiče teze da Albanci već imaju svoju državu i da nemaju pravo na još jednu, mogu vam navesti niz primera u svetu koji govore o tome da jedan narod ima dve, čak tri države.

Stevan Lilić: Nije tačno to da se dozvoljava promena granica. Promene granica nastaju kao posledica određenih dogovora, kao u slučaju Čehoslovačke ili dekomponovanja države, kao u slučaju Sovjetskog Saveza, gde je formirana zajednica nezavisnih država. Čak su i na području bivše Jugoslavije, koja se raspala u ratu, ostale one avnojske, republičke granice po već pomenutom principu *uti possidetis*. Naveo bih još jedan primer. Izrael je okupirao deo Golanske visoravni i hteo je da tu teritoriju anektira, ali mu to već tridesetak godina ne polazi za rukom iako ima najmoćnije saveznike. Znači da se ni Izraelu ne dozvoljava da nasilno menja granice. A kad je reč o ostvarivanju nezavisnosti, mislim da je tu u pitanju istorijsko opterećenje. Kod nas se na tome insistira u trenutku kada jačaju integracioni procesi u Evropi, kada se svakim danom ukidaju barijere između ljudi i naroda i jača komunikacija.

Bljerim Reka: Mislim da su u 20. veku paralelno išla dva procesa: proces integracije i proces suverenizacije država. Mada je postalo moderno da se prvi proces opravdava, a drugi tretira kao anahron, to nije uvek tačno. Pogledajmo koje države teže ka integraciji, a koji narodi teže ka sticanju suverenosti. Odgovor je jednostavan. Danas se integrišu države koje su proces stvaranja nacionalnih država završile krajem 19. veka. Samo takve države se i mogu integrisati. Istovremeno, narodi, poput albanskog, koji

su samo polovično prošli kroz standardni državotvorni proces, koji je u većini evropskih država završen u prošlom veku, nisu u ravnopravnoj poziciji. Ukratko, dok Evropa proklamuje međunacionalnu integraciju, albanski narod još nije završio ni istorijski proces svoje unutarnacionalne integracije. Slučaj Slovenije je dosta indikativan. Tek posle sticanja nezavisnosti Slovenija je mogla da uđe u prvi krug kandidata za članstvo u Evropskoj uniji i drugi krug kandidata za članstvo u NATO-u.

Stevan Lilić: Moje je mišljenje u neku ruku različito, jer mislim da formiranje postkomunističkih država nije stvaranje nacionalnih država u onom pravom smislu. Njihovo formiranje je više bilo neka vrsta, tako da kažem, zaštitnog mehanizma protiv određene ideologije, time je trebalo sprečiti eventualnu konsolidaciju totalitarnog političkog sistema koji je vladao u bivšim državnim zajednicama istočne Evrope. Otuda je bila u interesu ta dekompozicija zemalja poput Jugoslavije, Sovjetskog Saveza, ili Čehoslovačke. Ali da se vratim Kosovu. Čini mi se da bi formiranje nezavisne države na Kosovu u ovoj veoma složenoj situaciji na Balkanu izazvalo lančanu reakciju i dovelo do novih zahteva za formiranje nacionalno homogenih država, što bi otvorilo nove etničke konflikte u ovom delu sveta. Mislim da treba ići u potpuno suprotnom pravcu, u pravcu skandinavskog modela ili modela Evropske unije.

Bljerim Reka: Ovo što gospodin Lilić kaže da bi priznavanje nezavisnosti Kosova imalo za posledicu sukobe i nestabilnost širokih razmera na Balkanu, to je već poznata priča o takozvanom *spillover* ili domino efektu. Ali, i sada imamo rat i rizik da bi se taj rat mogao proširiti i izvan granica Kosova. Dakle, rizik postoji i u jednom i u drugom slučaju, tako da mi se čini suviše uprošćena ta šema da bi nezavisnost Kosova destabilizovala region.

Stevan Lilić: Meni se ipak čini da bi priznavanje nezavisnosti Kosova dovelo do lančane reakcije ili domino efekta na Balkanu. U sadašnjoj situaciji koja je puna opasnosti ne možemo rezonovati na način o kome govori gospodin Reka, to jest da ćemo imati rat, bilo da Kosovo bude nezavisno bilo da ne bude, pa kad je tako, onda bolje da bude nezavisno. Znate, gomilaju se trupe sa svih strana, već dolazi do kritične mase i oružja i trupa i ko zna šta se može desiti. To je ključno pitanje u ovom trenutku. Zato je sada najvažnije otkloniti mogućnost šireg konflikta, pa onda videti kako dalje.

Omer Karabeg: Mislite li da Ustav iz 1974. godine daje osnov za samoopredeljenje Albanaca. Albanci kažu: država se raspala, bivša Jugoslavija ne postoji, odvojila se Slovenija, odvojila se Hrvatska, odvojila se Bosna i Hercegovina, zašto se to isto pravo ne bi dalo i kosovskim Albancima. S druge strane, zvanični Beograd odgovara: da, ali Srbi i Hrvati su u bivšoj Jugoslaviji bili narodi, a Albanci su bili nacionalna manjina.

Bljerim Reka: Sve one koji žele da dobiju odgovor na to pitanje uputio bih na veoma interesantan članak Suzan Vudvord iz Sjedinjenih Američkih Država koja je prošle godine u časopisu "Foreign Affairs" napisala da su Albanci i prema Ustavu iz 1974. godine imali pravo na samoopredeljenje. Mislim da je Badinterova komisija napravila veliku i fatalnu grešku što je selektivno primenila Ustav iz 1974. godine, što ga je primenila samo na bivše republike. Pri tome se ona poziva na članove 2, 4 i 5 tog Ustava, mada se u tim članovima uz republike pominju i autonomne pokrajine kao konstituenti bivše jugoslovenske federacije. I pored toga, Badinterova komisija je uzela u razmatranje samo republike, pa je tako isključila Vojvodinu i Kosovo iz, tako da kažem, disolucijskog paketa. Ni Kosovo ni Vojvodina nisu ušli u aranžman kojim se regulisao način raspada bivše Jugoslavije, što je svojevrsna diskriminacija. Mnogi pravni eksperti smatraju da je Badinterova komisija više bila političko telo nego profesionalna i stručna komisija. Na nju je veliki uticaj imao tadašnji francuski predsednik Miteran koji je, uprošćeno govoreći, napravio pazar između republika, isključivši Kosovo i Vojvodinu iz celog aranžmana.

Stevan Lilić: Pravno je stvar vrlo jasna. Kosovo i Vojvodina su bili autonomne pokrajine, dakle nisu bili federalne jedinice, iako su imali veoma visok stepen autonomnosti koji ih je približavao statusu federalnih jedinica. Ali, to nije bio status federalne jedinice. Mislim da Suzan Vudvord, koja je inače dosta pisala o ratu u Bosni i o raspadu Jugoslavije, to do kraja nije razumela, nije razumela federalističku logiku bivše Jugoslavije. S pravnog stanovišta, Badinter je ispravno postupio. On je, kao što sam već rekao, vrlo dosledno primenio princip *uti possidetis* i u legalističkom smislu ta komisija je potpuno pokrivena. Badinterova komisija nije napravila grešku, ona je samo legalistički postupila.

Bljerim Reka: Smatram da je Suzan Vudvord bila u pravu. Ako je po Ustavu iz 1974. godine Kosovo imalo pravo veta prilikom odlučivanja na federalnom nivou, ako je imalo istu strukturu državne vlasti kakvu su imale i

republike, ako je, pored Hrvatske, jedino imalo i međunarodnopravni subjektivitet u zaključivanju međunarodnih ugovora koji su podlegali ratifikaciji Skupštine Kosova, ne znam šta je još Kosovo trebalo da ima da bi mu bio priznat status republike. Mislim da polazni princip Badinterove komisije nije bio priznavanje prava na samoopredeljenje narodima, nego priznavanje tog prava bivšim republikama, što je velika greška. Jer, ne može se to pravo uskratiti narodima i priznati samo federalnim jedinicama.

Stevan Lilić: Da, tačno, ali mislim da su oni ispravno postupili kada su pravo na samoopredeljenje priznali samo federalnim jedinicama, a Kosovo i Vojvodina nisu imali taj status. Tačno je da su oni imali pravo veta, ali je isto tako tačno da nisu bili federalne jedinice.

Bljerim Reka: Nisu to bili samo nominalno, ali su imali sve kompetencije federalnih jedinica.

Stevan Lilić: Ali, ipak nisu bili federalne jedinice.

Omer Karabeg: Gospodine Liliću, da li smatrate da nakon ovog prelaznog perioda od tri godine Albancima treba dozvoliti referendum, na čemu oni insistiraju?

Stevan Lilić: Ja baš nisam siguran da je referendum najdemokratskiji oblik izjašnjava. Pre bih bio za to da se nakon tri godine održi nova konferencija. Jer, ako se referendum traži po svaku cenu, onda se postavlja pitanje – zašto nakon tri godine, a ne odmah. Ako se cela stvar svodi na čekanje referenduma, onda to znači produžavanje sadašnjeg stanja, a možda i eskalaciju konflikta, pa ćemo posle tri godine opet biti na istom. Mislim da mora da se krene u drugom pravcu. Mora da postoji komunikacija između legitimnih predstavnika Srbije i Jugoslavije i predstavnika kosovskih Albanaca. Da ne ulazim sada u detalje, ali ne bi se moglo reći da sadašnja državna delegacija Srbije u punom smislu reprezentuje ono što je opšti sentiment u Srbiji. Ona više teži tome da stvara konflikt nego da rešava stvari.

Bljerim Reka: Kao što znate, na pregovorima u Rambujeu albanska delegacija insistirala je na tome da, posle prelaznog perioda od tri godine, narod Kosova ima pravo da se putem referenduma izjasni o budućem statusu Kosova. To pristajanje na rok od tri godine u stvari je koncesija i jedan vid kompromisa koji su učinili Albanci. Pošlo se od toga da će se za te tri godine stvoriti povoljniji politički ambijent, uspostaviti mir i stabilnost ne samo na Kosovu nego i u širem regionu, i da nakon toga narod treba da se izjas-

ni o budućem statusu Kosova. Mislim da je sa albanske strane to bio fer predlog. To je veoma bolno pitanje i albanskoj delegaciji nije bilo lako da pristane na odlaganje referenduma za tri godine, ali je to prihvatila u interesu sveukupnog stabilizovanja stanja ne samo na Kosovu nego i u širem regionu.

Stevan Lilić: Ja bih pitanje referenduma stavio u širi kontekst. Ono što je za mene ključno jeste da Kosovo vezuje Srbe i Albance i zato se oni moraju suočiti sa istinom. Srbi moraju da se suoče sa istinom o tome kakva je sve represija vršena na Kosovu, a Albanci moraju da shvate da Srbima nije svejedno kakva će biti sudbina Kosova, a naročito kakva će biti sudbina Srba na Kosovu. To ceo problem stavlja u širi kontekst. Mi ne možemo problem Kosova da izdvojimo i da ga rešavamo kao da Kosovo nema veze sa Srbijom. Kosovo i te kako ima veze sa Srbijom. U tom kontekstu treba posmatrati i problem referenduma. Postavlja se pitanje da li bi se on održao samo na Kosovu, da li u okviru Srbije, ali tu je onda i Crna Gora, tu su i delovi Makedonije, tu je i Albanija. Reč je, dakle, o celom regionu.

Omer Karabeg: Ako sam vas dobro razumeo, vi smatrate da bi referendum praktično doveo do destabilizacije južnog Balkana?

Stevan Lilić: Mislim da je referendum sumnjivo političko sredstvo i da nije nikakva garancija da će se stvar ispravno rešiti. Referendum uvek ima naglašen politički cilj, njime se po pravilu želi da zaobiđe kompromisno rešenje kako bi se postigao ekstremni politički cilj. Zato mislim da je bolje nakon tri godine održati novu konferenciju.

Bljerim Reka: Ne bih se složio sa gospodinom Lilićem da je referendum sumnjivo političko sredstvo. To je, u stvari, jedini pravni instrument koji se primenjuje u ovakvim situacijama, instrument koji su priznale Ujedinjene nacije. Uzmite slučaj Eritreje i Zapadne Sahare u Africi, uzmite slučaj Kvebeka u Kanadi. Ne vidim drugi način na koji bi se jedan narod, koji živi na određenoj teritoriji, mogao slobodno izraziti o svom budućem statusu. Nisu Albanci izmislili referendum, nego je to pravni instrument koji su prihvatile međunarodne institucije. Kada bi postojao neki drugi instrument mi bismo i njega prihvatili, ali pošto je referendum jedini pravni instrument za izražavanje slobodne volje naroda, mi na njemu insistiramo. Na kraju bih hteo da kažem da po svim važećim međunarodnopravnim normama kosovski Albanci imaju pravo na samoopredeljenje do otcepljenja. To je kristalno jasan slučaj i mislim da međunarodna zajednica u slučaju Kosova samo komplikuje stvari, umesto da taj problem rešava jednostavnim merama u skladu sa principima na osnovu kojih se rešavaju identični slučajevi, a to su slučajevi samoopredeljenja naroda.

Stevan Lilić: Svako ima pravo na samoopredeljenje, ali samoopredeljenje automatski ne podrazumeva nezavisnu državu, pogotovo ne onakvu nacionalnu državu kakva se podrazumevala u prošlom veku. Savremena koncepcija samoopredeljenja podrazumeva zaštitu fundamentalnih ljudskih i manjinskih prava. To praktično znači da se moraju garantovati ljudska prava po međunarodnim standardima u okviru odgovarajućih institucija Kosova, Srbije i Jugoslavije, ili šireg regiona. Ukoliko ne budemo išli tim putem, imaćemo beskonačnu reprizu svega što smo imali i u prošlom veku i u postkomunističkom raspadu Jugoslavije.